

Raport o przemocy i agresji młodzieży Oświęcimia i Zatora

Na podstawie
odpowiedzi na "List do młodzieży"
rozesłany do szkół Oświęcimia i Zatora

opracowanie Henryk Sułek

Kraków, 25 kwietnia 1999 r.

Spis Treści

Wstęp

List do młodzieży

Charakterystyka badanego materiału

Metoda badawcza

Analiza treści

Budowa klucza kategoryzacyjnego

1. Doświadczenie przemocy i agresji przez młodzież
2. Ofiara przemocy, cel agresji
3. W poszukiwaniu agresora
4. Przyczyny agresji i przemocy oraz środki zaradcze przeciwko nim

Podsumowanie

Tabele

Tabela 1 - Rozmiary agresji i przemocy

Tabela 2a - Kto jest agresorem?

Tabela 2b - Kto jest agresorem?

Tabela 2c - Kto jest agresorem?

Tabela 3a - Kto jest ofiarą?

Tabela 3b - Kto jest ofiarą?

Tabela 3c - Kto jest ofiarą?

Tabela 4a - Przyczyny agresji

Tabela 4b - Przyczyny agresji

Tabela 5a - Jak zapobiegać agresji?

Tabela 5b - Jak zapobiegać agresji?

Interpretacja wyników

1. Codziennosc przemocy
2. Oblicze agresora
3. Oblicze ofiary
4. Źródła agresji
5. Środki zaradcze

Wnioski końcowe

Wstęp

Raport ten jest częścią znacznie większego projektu o charakterze wychowawczym i społecznym "Solidarni Wobec Przemocy". Ma on na celu zdiagnozowanie zjawiska przemocy i agresji wśród młodzieży oraz opracowanie konkretnych programów, które by skutecznie przeciwdziałały tym niepokojącym zjawiskom. Inicjatorem przedsięwzięcia, któremu patronuje pismo internetowe *EuroDialog* oraz Fundacja Kultury Chrześcijańskiej, jest red. Stefan Wilkanowicz.

W ramach tego projektu rozpropagowano, najczęściej przy życzliwej pomocy nauczycieli i wychowawców, wśród młodzieży szkół podstawowych i średnich "List do młodzieży". W liście tym, napisanym przez red. Stefana Wilkanowicza, poproszono młodzież o ustosunkowanie się do zjawiska przemocy i agresji. Aby nadać wypowiedziom w miarę jednolitą strukturę znalazło się w nim kilka porządkujących pytań.

Integralną częścią projektu są dyskusje o przyczynach przemocy i agresji wśród młodego pokolenia, które red. Stefan Wilkanowicz regularnie prowadzi w Klubie Inteligencji Katolickiej w Krakowie. Udział w nich biorą psychologowie, pedagodzy, dziennikarze, działacze społeczni i samorządowi oraz młodzież. Podczas tych dyskusji prezentowane są najciekawsze i najbardziej charakterystyczne odpowiedzi na "List otwarty". Spotkania mają charakter problemowy; do tej pory zastanawiano się podczas nich nad wpływem polityki, mediów, szkoły, Kościoła, rodziny i gospodarki na kształtowanie się wyobrażeń sprzyjających przemocy wśród młodzieży. Obszerne fragmenty tych dyskusji były prezentowane na antenie Radia Plus w Krakowie.

Na podstawie wniosków uzyskanych z raportów oraz z dyskusji ze specjalistami mają zostać opracowane programy ukierunkowane na zmianę postaw wśród młodzieży oraz osób odpowiedzialnych za wychowanie, tak aby realnie przyczynić się do zmniejszenia poziomu agresji i przemocy. Planowane są spotkania z nauczycielami i uczniami szkół, w których przeprowadzono badania oraz konkretne projekty nakierowane na społeczności lokalne a tworzone przy pomocy administracji państwowej, samorządowej, Kościoła, organizacji pozarządowych oraz innych instytucji.

Poniższy raport, zamówiony przez Państwowe Muzeum Oświęcim - Brzezinka, dotyczy młodzieży Oświęcimia oraz Zatora. Jego powstanie było możliwe dzięki bezinteresownej pomocy wielu nauczycieli ze szkół w Oświęcimiu i Zatorze. Osobom tym w tym miejscu pragnę serdecznie podziękować.

Obecnie są opracowywane kolejne partie materiałów przez zespół naukowców Akademii Górniczo - Hutniczej w Krakowie. Akcja rozsyłania "Listu" przybrała już charakter międzynarodowy: zainteresowanie udziałem w tym przedsięwzięciu wyraziły stowarzyszenia władz samorządowych z Francji i Niemiec.

List do młodzieży

Po epoce hitlerowskich i stalinowskich obozów mogło się niektórym wydawać, że te koszmary były czymś wyjątkowym w dziejach i że ta straszna lekcja historii nie pójdzie na marne. Jednak po doświadczeniach wojny jugosłowiańskiej już nie jesteśmy tego pewni: zbyt przypomina ona tamtą epokę. Równocześnie pojawiają się w różnych krajach grupy gloryfikujące Hitlera, a wielbicieli Stalina w Rosji jest także bardzo wielu. U nas najczęściej zwraca uwagę inne zjawisko: jesteśmy świadkami coraz częstszych gwałtów i morderstw dokonywanych przez coraz młodszych, z coraz większym okrucieństwem, jakby bez powodu i bez wyrzutów sumienia.

Wiemy jednak, że równocześnie rozmaite ruchy i środowiska młodych coraz bardziej angażują się w pracę na rzecz międzynarodowej współpracy, a w zbiórkach na rzecz potrzebujących (nie tylko powodzian) bierze udział, i to z entuzjazmem, wielu młodych ludzi.

Obserwujemy także krwawe walki pomiędzy różnymi grupami: czasem mają one poglądy przeciwne, ale podobne metody.

Przekazane do waszych szkół teksty pokazują metody budzenia strachu i nienawiści przed półwieczem (w hitlerowskich Niemczech) i dzisiaj (w krajach byłej Jugosławii). Są one aktualne także w codziennym życiu szarych ludzi, nie tylko w zażartych walkach o władzę czy jej utrzymanie. Prosimy więc o podzielenie się z nami (i milionami użytkowników Internetu) swoimi doświadczeniami, poglądami i propozycjami, starając się odpowiedzieć na następujące pytania:

1. **Czy spotkałeś(-aś) się z jakimiś przykładami budzenia strachu i nienawiści (na przykład w środkach przekazu, na zebraniach, w prywatnych rozmowach)? Przeciw komu?**
2. **Czy znasz jakichś młodych ludzi (lub grupy młodzieży) przejawiających nienawiść i agresję? Wobec kogo?**
3. **Skąd się biorą takie postawy - czy to wpływ czyjejs propagandy czy też raczej skutek osobistych przeżyć, doznanej nienawiści, krzywd, nieszczęść, rozpaczy?**
4. **Co zrobić aby temu zapobiegać? Co sami młodzi ludzie - indywidualnie lub zespołowo - mogą zrobić w tej dziedzinie?**

Wasze odpowiedzi lub ich omówienie trafią do *EuroDialogu*, pisma dialogu europejskiego wydawanego w Polsce pod patronatem UNESCO i rozchodzącego się w sieci Internet (na początek w trzech językach). Są one potrzebne także Centrum Edukacyjnemu Państwowemu Muzeum Oświęcim - Brzezinka, które odwiedza rocznie około 200 tysięcy młodzieży. Będą również prezentowane w ramach dyskusji organizowanych dla niektórych polskich środków przekazu. Prosimy więc gorąco - pomyślcie i odpowiedzcie pisemnie na sformułowane powyżej pytania.

Dziękujemy!

Stefan Wilkanowicz
z-ca Redaktora Naczelnego Serwisu Internetowego EuroDialog
wiceprzewodniczący Międzynarodowej Rady
Państwowego Muzeum Oświęcim - Brzezinka

Charakterystyka badanego materiału

Przedmiotem tego opracowania są odpowiedzi młodzieży szkolnej z Oświęcimia i Zatora na "List do młodzieży". Na "List" ten odpowiedziało 630 uczniów Liceum Ogólnokształcącego im. Stanisława Konarskiego, Liceum Ekonomicznego, Liceum Sportowego, Szkoły Podstawowej nr 8 oraz Liceum Ogólnokształcącego w Zatorze. Inicjatorami akcji w szkołach byli nauczyciele. Można się domyślać, że młodzież pisała odpowiedzi podczas zajęć szkolnych, najprawdopodobniej podczas lekcji wychowawczych. Wypowiedzi były dobrowolne, w zasadzie brak w nich rozróżnienia między płciami (oprócz form gramatycznych). "List" został w szkołach Oświęcimia i Zatora rozpowszechniony w 1998 roku, także w tym roku uzyskano odpowiedzi.

Prośbę zawartą w "Liście", aby odpowiedzieć na szereg otwartych pytań, młodzież potraktowała dość swobodnie, przy czym można wyróżnić kilka typowych sytuacji:

1. **odpowiedzi na wszystkie pytania**, zachowanie związku logicznego między pytaniem a odpowiedzią;
2. **jedna wypowiedź ciągła** (coś w rodzaju małego szkolnego wypracowania), w której uczeń stara się odpowiedzieć na większość pytań;
3. **odpowiedzi wybiórcze** (z pominięciem niektórych pytań);
4. **odpowiedzi bez właściwego zrozumienia pytań**;
5. **odpowiedzi chaotyczne** (odpowiadając na konkretne pytanie, uczeń wracał do wcześniejszych pytań lub próbował odpowiadać na pytania znajdujące się w dalszej kolejności);
6. **nadmierna lakoniczność wypowiedzi** - mimo iż pytania sugerowały wypowiedź otwartą uczniowie dążyli do formuły "tak" lub "nie", nie starali się uzasadnić swojego stanowiska, lub mechanicznie powielali przykładowe sytuacje zawarte w pytaniach i "Liście".

Dwa pierwsze typy odpowiedzi wydają się przeważać w przypadku uczniów starszych oraz z liceów ogólnokształcących, pozostałe wydają się typowe dla uczniów z innych szkół oraz uczniów młodszych. Poza tym większą skłonność do dłuższych, bardziej rozbudowanych wypowiedzi mają dziewczęta, które dość często traktowały pytania z "Listu", jako pretekst do napisania "szkolnego wypracowania na zadany temat".

Pomimo swej niejednorodności i zróżnicowanej wielkości (od kilku zdań do kilku stron), 630 wypowiedzi uczniów jest bogatym źródłem wiedzy o sądach, wyobrażeniach i stereotypach, jakie młodzież z Oświęcimia i Zatora posiada o agresji i przemocy. Wiele wypowiedzi opiera się na osobistych doświadczeniach, są przejmującymi świadectwami bezsilności lub obojętności wobec coraz popularniejszych w społeczeństwie zachowań agresywnych.

W piśmie internetowym *EuroDialog* były już zamieszczone raporty zawierające analizy odpowiedzi na "List do młodzieży" z pojedynczych szkół w Katowicach, Przeworsku i Krotoszynie. Wysilek ich autorów skupił się na interpretacji najbardziej charakterystycznych, zdaniem badających, przytaczanych przez młodzież przykładów. Dlatego też wnioski i uogólnienia zawarte w tych opracowaniach mieszczą się w granicach rzetelnej publicystyki społecznej.

W niniejszym raporcie zaproponowano inne spojrzenie na pochodzący z kilku szkół, materiał z Oświęcimia. Nie roszczęc sobie, podobnie jak w poprzednich częściowych opracowaniach, pretensji do naukowych rygorów, podjęto w tym raporcie próbę

narzucenia zgromadzonym danym bardziej systematycznego ujęcia. Można przypuszczać, iż takie zamierzenie uzupełni dotychczasowe wysiłki interpretacyjne, dając bardziej zobiektywizowany obraz wewnętrznych różnicowań postaw i poglądów młodzieży.

Ze względu na wspomnianą wyżej formalną niejednorodność materiału, przyjęto założenie, aby poszczególne odpowiedzi na cztery pytania "Listu" potraktować jako **jednolity tekst - wypowiedź**, w której zawarta została refleksja młodego człowieka. Do przyjęcia takiego założenia skłoniło występujące w wielu przypadkach słabe powiązanie pomiędzy pytaniami i odpowiedziami. Pytania "Listu" często były traktowane (i to prawie z reguły w tych najciekawszych wypowiedziach) tylko jako punkt wyjścia do własnych refleksji.

Dlatego w analizie zdecydowano się pominąć pytania zawarte w "Liście" i opracować do badania wypowiedzi uczniów odpowiedni **klucz kategoryzacyjny**, zbudowany z pojęć bliskich przesłaniu "Listu". Rodzaj pytań postawionych młodzieży w "Liście" (zwłaszcza ich otwarta konstrukcja) narzucił konsekwencje, które musiały zostać uwzględnione także przy wyborze i opracowaniu metody badawczej. Po pierwsze - w wypowiedziach uczniów trudno odróżnić diagnozę przemocy, opartej na osobistym doświadczeniu lub obserwacji społeczności, której częścią jest ankietowany - od postulatów i oczekiwań (jakiś modelowych, zdaniem młodzieży, reakcji społecznych na te zjawiska) oraz od różnego rodzaju "spekulatywnych", nie związanych z konkretnymi przeżyciami, wyobrażeń.

Następne zamieszanie wiąże się z częstym myleniem przez młodzież bezpośredniego doświadczenia przemocy z doświadczeniem zapośredniczonym przez przekaz kulturowy. Na pytanie "Czy spotkałeś(-aś) się z jakimiś przykładami budzenia strachu i nienawiści (...)?" część uczniów czuła się uprawniona do twierdzącej odpowiedzi tylko wtedy, jeżeli doświadczyła przemocy osobiście. Innym do takiej odpowiedzi wystarczyła obecność scen i opisów przemocy np. w mass mediach. Nawet kryterium wydawało by się tak oczywiste jak osobiste doświadczenie przemocy było przez uczniów rozmaicie interpretowane. Często rozumiano je tylko jako agresję fizyczną - pobicie przez obcych, kolegów, brata, ojca. Inni rozszerzali je na sytuację obserwatora - byli świadkami jak innych bito w szkole, w domu, w miejscach publicznych. Jeszcze inni za właściwy rodzaj przemocy uznawali także jej formę werbalną: zostali sami poniżeni poprzez obraźliwe sformułowania albo byli świadkami takich sytuacji.

Jeszcze bardziej komplikowały interpretację odpowiedzi o następującej strukturze: "nie spotkałem się z agresją i przemocą, ale byłem świadkiem jak w autobusie kibice sportowi znieważali starszych ludzi i zmuszali ich do ustąpienia miejsca", albo "ja nie spotkałem się z przemocą, ale mój kolega opowiadał mi jak, został pobity przez skinów z sąsiedniego osiedla". Wymowa tych wypowiedzi jest taka: jeżeli ja nie byłem bezpośrednią ofiarą przemocy fizycznej - to się z nią nie spotkałem.

Tego rodzaju zamieszanie w rozumieniu przemocy i agresji pojawia się przy odpowiedziach na prawie wszystkie pytania "Listu". Sadzę, że próby jakiegoś ścisłego uporządkowania tych definicyjnych kłopotów nie tylko są w tym przypadku trudne do wykonania, ale i wątpliwe pod względem poznawczym. Dlatego też zdecydowano się na radykalny krok - na przyjęcie generalnego założenia, **że wypowiedzi uczniów nie są próbą opisu agresji i przemocy społeczności, w której ta młodzież żyje, ale opisem stanu jej świadomości o tych zjawiskach**. Przy takim założeniu poważny problem definicyjny: czy młodzież właściwie rozumie i odróżnia pojęcia agresji i przemocy - jest drugorzędny, ponieważ przedmiotem badań stają się wyobrażenia, oczekiwania i lęki wywołane przez zjawiska, które **sama młodzież** identyfikuje jako przemoc i agresję.

Metoda Badawcza

Analiza treści

Biorąc pod uwagę cechy materiału zgromadzonego w wyniku rozesłania do pięciu szkół w Oświęcimiu i Zatorze "Listu otwartego" zdecydowano wybrać do jego badań metodę **analizy treści**.

Analiza treści (zawartości) jest metodą sprowadzania do kategorii wymiernych i porównywalnych zjawisk nie posiadających cech ilościowych np. utrwalonych myśli (S. Szostkiewicz, *Procedury i techniki badań socjologicznych*, WAP, skrypt, Warszawa 1961). W innym ujęciu analiza treści to "rozkładanie przekazu na elementy prostsze lub wyodrębnianie jego cech, właściwości i elementów oraz następnie klasyfikowanie ich zgodnie z przyjętym systemem wartości" (W. Pisarek, *Analiza zawartości prasy*, Ośrodek Badań Prasoznawczych, Kraków 1983, s.29). Przy czym "przekaz" jest tu rozumiany jako każde wyrażenie językowe, zarówno pisane jak i mówione.

Do owego rozkładania przekazu na elementy prostsze, w celu ich późniejszej klasyfikacji i interpretacji, służy **klucz kategoryzacyjny**, który jest podstawowym narzędziem badawczym w tej metodzie. Klucz powinien składać się z trzech typów elementów: kategorii analizy, jednostek analizy oraz jednostek pomiaru.

Jakość wyników badawczych jest uzależniona przede wszystkim od doboru zastosowanych w kluczu kategorii. Zgodnie z zaleceniami klasyka tej metody B. Berelsona (B. Berelson, *Content Analysis in Communication Research. The Free Press*, Glencoe 1952, s.18.) starano się, aby użyte kategorie były dostosowane zarówno do cech badanej treści jak i do głównego problemu tej pracy. Ów główny problem można ująć w dwóch pytaniach:

1. W jaki sposób młodzież dostrzega i interpretuje (wyjaśnia) zjawiska przemocy i agresji?

oraz

2. Jakie środki zaradcze młodzież uważa za właściwe, aby zapobiegać i przeciwdziałać tym zjawiskom?

Poniżej zostanie bardziej szczegółowo przedstawiony sposób wyłonienia kilkudziesięciu kategorii analizy. Owe kategorie zostały podzielone na pięć grup, które przy zapisie wyników przybrały postać pięciu tabel.

Budowa klucza kategoryzacyjnego

1. Doświadczenie przemocy i agresji przez młodzież

Ta grupa kategorii posłużyła do wyodrębnienia i policzenia zawartych w odpowiedziach jawnych deklaracji o osobistym doświadczeniu przemocy i agresji. Przy czym pojęcie "osobistego doświadczenia" zakreślono możliwie szeroko: jako bycie ofiarą przemocy fizycznej, werbalnej i sytuacyjnej, ale także jako bycie świadkiem takich form przemocy.

Uwzględniono także deklaracje o doświadczeniu przemocy i agresji poprzez kontakt z przekazami symbolicznymi (mass media, przede wszystkim telewizja).

Znalazły się także w tej grupie deklaracje zbudowane według następującego schematu: "osobiście nie doświadczyłem przemocy (nie byłem ofiarą), ale byłem świadkiem jak kogoś pobito lub wyszydzono". Bycie świadkiem przemocy lub agresji uznano w tym opracowaniu jako ich doświadczenie.

Kategoria podstawowa - ogólne doświadczanie agresji i przemocy - zostało tu skonfrontowane przez kategorię dodatkową, dotyczącą doświadczania agresji i przemocy, której źródłem jest tylko młodzież.

2. Ofiara przemocy, cel agresji

Ta grupa kategorii została wyodrębniona, aby lepiej dowiedzieć się, kogo lub co badana młodzież uważa w swoich wypowiedziach za ofiarę przemocy i agresji. Grupa ta została podzielona na 17 najczęściej powtarzających się w wypowiedziach kategorii.

Przeciętnie wypowiedzi zawierały kilka deklaracji mających zastosowanie w tej grupie. Jeżeli np. wypowiadający się określił, że z przemocą i nietolerancją spotykają się uczniowie w szkole, punki oraz słabsi i bezbronni □ to w raporcie zostały odnotowane cztery takie deklaracje z jednej wypowiedzi.

Najczęściej uczniowie określali ofiary relacyjnie, w odniesieniu do agresora lub miejsca gdzie przemoc ciągle się powtarza np. "przemoc bardzo często występuje w rodzinach alkoholików wobec młodszych i bezbronych", "przemoc występuje w szkołach wobec młodszych uczniów" lub "skini biją punków".

Dlatego też zdecydowano się w zdefiniowaniu kilku kategorii tej grupy na nazwy relacyjne. Przyczyny takiego kroku były następujące: po pierwsze - jest to precyzyjniejsze ujęcie sytuacji, w której rodzi się konkretna forma przemocy lub agresji; a po drugie - jest to bliższe sposobowi myślenia wypowiadających się.

3. W poszukiwaniu agresora

W tej części raportu wyodrębniono z kilkudziesięciu typów agresora określonych przez młodzież 15 najczęściej powtarzających się kategorii. Niektóre z nich były ujęte w relacyjnych nazwach kategorii ofiar np. "przemoc między pseudokibicami" zwracała uwagę na przemienność agresora i ofiary: pseudokibice (tzw. szalikowcy) w zależności od sytuacji są przedmiotem lub podmiotem agresji.

Deklaracje o strukturze: "z przemocą można się spotkać na meczach piłki nożnej, na stadionach, a także przed i po imprezach sportowych, kiedy biją się między sobą szalikowcy różnych drużyn" zostały odnotowane w dwóch grupach (tabelach) kategorii określających ofiarę oraz agresora. Sytuacja, kiedy ta sama jednostka analizy (w tym przypadku ta sama jawna deklaracja) jest wykorzystywana do pomiaru dwóch różnych kategorii jest w zasadzie niezgodna z klasycznymi regułami analizy treści (reguła rozłączności kategorii), jednak współcześni badacze posługujący się tą metodą

dopuszczają odstępstwa od niej w przypadku, kiedy są świadomi tego odstępstwa i kiedy jest ono uzasadnione rezultatem poznawczym. Oba te warunki są w raporcie spełnione. Dodatkową "nadwyżką" poznawczą jest precyzyjniejsze określenie, kogo młodzież uważa za agresora i ofiarę, a więc precyzyjniejsze pod względem jakościowym określenie przedmiotu badania. Ceną za odstępstwo od reguły jest większa komplikacja (ale nie zafalszowanie) danych ilościowych i ewentualne późniejsze kłopoty z ich końcową interpretacją.

4. Przyczyny agresji i przemocy oraz środki zaradcze przeciwko nim

Trzy powyższe grupy kategorii służyły do analizy zawartej w wypowiedziach młodzieży diagnozy zjawiska przemocy i agresji, pozostałe dwie umożliwiły wydobycie z tych wypowiedzi najczęściej się powtarzających schematów interpretacji tych zjawisk oraz skutecznych sposobów zapobiegania im.

"Przyczyny agresji" składają z 10 kategorii, w których ujęto najliczniej powtarzające się sądy i opinie. W "środkach zaradczych" wyodrębniono 12 kategorii, wśród nich znalazły się także kategorie negatywne np. "Nic się da zrobić, agresji jest za dużo".

Przy interpretacji wyników tej części raportu trzeba brać pod uwagę, iż znaczna część odpowiedzi została zasugerowana pytaniami "Listu", dlatego też, przy omówieniu wyników badań, trzeba zwrócić szczególną uwagę na te przyczyny przemocy, które młodzież sama podawała nie sugerując się treścią "Listu".

Podsumowanie

Do badania wypowiedzi uczniów, będących odpowiedziami na "List do młodzieży", zastosowano metodę **analizy treści** oraz skonstruowano odpowiedni **klucz kategoryzacyjny**. Wyodrębniono pięć grup, z których każda składała się z kilku lub kilkunastu kategorii najczęściej powtarzających się w wypowiedziach. Za jednostki analizy kategorii zostały uznane **jawne deklaracje** uczniów (jawne opinie zawarte w wypowiedziach) o występowaniu lub wadze badanych zjawisk i sytuacji. Jeżeli w jakiejś wypowiedzi było kilka jawnych deklaracji co do występowania lub wagi zjawiska określonego w konkretnej kategorii - to deklaracje te były liczone jako jedna. Jeżeli w jednej wypowiedzi było kilka jawnych deklaracji dotyczących różnych kategorii - to były liczone osobno. Wynik pomiaru podawano w liczbach bezwzględnych oraz w procentach.

Pierwsza grupa kategorii (**tabela 1**): **"Rozmiary agresji i przemocy"** - służyła do określenia jak bardzo poważnym problemem dla młodzieży są zjawiska przemocy i agresji oraz na ile te zjawiska są związane z zachowaniem samej młodzieży.

Druga grupa kategorii (**tabele 2a, 2b, 2c**): **"Kto jest agresorem?"** - służyła do określenia kto według młodzieży (jakie osoby lub grupy społeczne) lub co (jakie instytucje) jest podmiotem agresji i przemocy.

Trzecia grupa kategorii (< a href="tab3a">tabele 3a, 3b, 3c): "Kto jest ofiarą?" - służyła do określenia kto (osoby o jakich cechach, jakie grupy społeczne) oraz co (jakie instytucje społeczne, relacje społeczne) jest, według młodzieży, przedmiotem agresji i przemocy.

Czwarta grupa kategorii (tabele 4a, 4b): "Przyczyny agresji" - służyła do określenia przyczyn tego zjawiska. Przyczyn dostrzeżonych przez młodzież i opisanych przez nią w wypowiedziach.

Piąta grupa kategorii (tabele 5a, 5b): "Jak zapobiegać agresji?" - służyła do wydobyci z wypowiedzi młodzieży opinii co do możliwości przeciwdziałania agresji i przemocy oraz mniej lub bardziej konkretnych propozycji mogących zmniejszyć skalę tego zjawiska.

Tabele

Tabela 1. Rozmiary agresji i przemocy

	Ilość ankiet	Czy spotkałeś (-aś) się z przemocą?				Czy znasz młodych ludzi przejawiających agresję?			
		Tak		Nie		Tak		Nie	
		Liczba	Procent	Liczba	Procent	Liczba	Procent	Liczba	
Liceum Ogólnokształcące w Oświęcimiu	228	196	86	32	14	136	60	92	
Liceum Ekonomiczne w Oświęcimiu	91	75	82	16	18	69	76	22	
Liceum Sportowe w Oświęcimiu	266	232	87	34	13	210	79	56	
Szkoła Podstawowa nr 8 w Oświęcimiu	26	14	54	12	46	8	31	18	
Liceum Ogólnokształcące w Zatorze	19	14	74	5	26	14	74	5	
Razem	630	531	84	99	16	437	69	193	

Tabela 2a. Kto jest agresorem?

	Ilość ankiet	Subkultury młodzieżowe		Skini		Punki		Psudokibice (szalikowcy)		Rasiści, faszyci	
		Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Liceum Ogólnokształcące w Oświęcimiu	228	78	34	68	30	57	25	80	35	36	16
Liceum Ekonomiczne w Oświęcimiu	91	25	28	23	25	16	18	38	42	22	24

Liceum Sportowe w Oświęcimiu	266	93	35	96	36	82	31	98	37	59	22
Szkoła Podstawowa nr 8 w Oświęcimiu	26	1	5	1	5	0	0	2	8	2	8
Liceum Ogólnokształcące w Zatorze	19	2	10	1	6	1	6	2	12	3	16
Razem	630	199	32	189	30	105	17	220	35	122	19

Tabela 2b. Kto jest agresorem?

	Ilość ankiet	Rodzina		Ojciec		Inni krewni		Znajomi, przyjaciele		Obca, nieznana młodzież	
		Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Liceum Ogólnokształcące w Oświęcimiu	228	48	21	18	8	16	7	55	24	91	40
Liceum Ekonomiczne w Oświęcimiu	91	15	16	4	4	3	3	25	28	37	41
Liceum Sportowe w Oświęcimiu	266	74	28	19	7	19	7	85	32	93	35
Szkoła Podstawowa nr 8 w Oświęcimiu	26	4	15	0	0	1	4	5	19	8	31
Liceum Ogólnokształcące w Zatorze	19	4	21	1	6	1	6	4	21	7	37
Razem	630	145	23	42	7	40	6	174	28	236	37

Tabela 2c. Kto jest agresorem?

	Ilość ankiet	Społeczeństwo		Politycy		Żydzi		Młodzież bezrobotna		Młodzież bogata	
		Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Liceum Ogólnokształcące w Oświęcimiu	228	37	16	93	41	7	3	21	9	11	5
Liceum Ekonomiczne w Oświęcimiu	91	15	17	24	27	5	2	12	13	8	9
Liceum Sportowe w Oświęcimiu	266	29	11	85	32	18	7	23	9	18	7

Szkoła Podstawowa nr 8 w Oświęcimiu	26	0	0	1	4	0	0	0	0	2	8
Liceum Ogólnokształcące w Zatorze	19	2	11	1	5	0	0	2	11	3	16
Razem	630	83	13	204	32	30	5	56	9	42	7

Tabela 3a. Kto jest ofiarą? Przeciwno komu skierowana jest przemoc i agresja?

	Ilość ankiet	Młodzież przeciw sobie		Subkultury przeciw sobie		Skini przeciw Punkom		Przemoc między pseudokibicami		Starsi uczniowie przeciw młodszym		Nauczyciele przeciw uczniom	
		Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Liceum Ogólnokształcące w Oświęcimiu	228	53	23	52	23	31	14	29	13	25	11	16	7
Liceum Ekonomiczne w Oświęcimiu	91	30	33	26	29	26	29	16	18	15	16	6	7
Liceum Sportowe w Oświęcimiu	266	101	38	90	34	72	27	64	24	42	16	23	9
Szkoła Podstawowa nr 8 w Oświęcimiu	26	11	42	8	31	7	27	5	19	8	31	0	0
Liceum Ogólnokształcące w Zatorze	19	8	42	8	42	6	32	7	37	4	21	0	0
Razem	630	203	32	184	29	142	23	121	19	94	15	45	7

Tabela 3b. Kto jest ofiarą? Przeciwno komu skierowana jest przemoc i agresja?

	Ilość ankiet	Słabsi i bezbronni		Młodzi		Starsi		Słabsi w rodzinie		Kościół		Politycy	
		Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Liceum Ogólnokształcące w Oświęcimiu	228	63	28	32	14	21	9	18	8	12	5	5	2
Liceum Ekonomiczne w Oświęcimiu	91	29	32	28	31	11	12	10	11	2	2	0	0
Liceum Sportowe w	266	84	32	53	20	35	13	24	9	13	5	4	2

Oświęcimiu													
Szkoła Podstawowa nr 8 w Oświęcimiu	26	10	38	8	31	5	19	3	12	0	0	2	8
Liceum Ogólnokształcące w Zatorze	19	7	37	7	37	3	16	3	16	2	11	0	0
Razem	630	193	31	128	20	75	12	58	9	29	5	11	2

Tabela 3c. Kto jest ofiarą? Przeciwno komu skierowana jest przemoc i agresja?

	Ilość ankiet	Ludzie o innych poglądach		Cudzoziemcy, obcy		Żydzi		Romowie, Rumunii		Niemcy	
		Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Liceum Ogólnokształcące w Oświęcimiu	228	46	20	54	24	36	16	28	12	16	7
Liceum Ekonomiczne w Oświęcimiu	91	37	41	28	31	25	27	17	18	8	9
Liceum Sportowe w Oświęcimiu	266	72	27	66	25	41	15	44	17	20	8
Szkoła Podstawowa nr 8 w Oświęcimiu	26	5	19	6	23	6	23	3	12	0	0
Liceum Ogólnokształcące w Zatorze	19	6	32	8	42	4	21	5	27	3	16
Razem	630	166	26	162	26	112	18	97	15	48	7

Tabela 4a. Przyczyny agresji

	Ilość ankiet	Wychowanie w rodzinie		Osobiste przeżycia, cechy charakteru		Szkoła		Rówieśnicy, przynależność do subkultur		Moda, chęć "wyżycia się"		Alkoholizm rodziców	
		Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Liceum Ogólnokształcące w Oświęcimiu	228	71	31	78	34	27	11	73	32	64	28	18	8
Liceum Ekonomiczne w Oświęcimiu	91	21	23	25	28	7	8	40	44	14	15	6	7
Liceum	266	69	26	98	37	32	12	130	49	120	45	32	12

Sportowe w Oświęcimiu														
Szkoła Podstawowa nr 8 w Oświęcimiu	26	2	8	3	12	0	0	5	19	2	8	0	0	
Liceum Ogólnokształcące w Zatorze	19	6	30	10	54	1	6	9	47	7	37	1	6	
Razem	630	169	27	214	34	107	17	257	41	207	33	57	9	

Tabela 4b. Przyczyny agresji

	Ilość ankiet	Narkotyki, alkohol wśród młodzieży		Historia, stereotypy, uprzedzenia		Propaganda polityczna		Niezdolność ludzka natura	
		Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Liceum Ogólnokształcące w Oświęcimiu	228	41	18	57	25	9	37	27	12
Liceum Ekonomiczne w Oświęcimiu	91	25	28	17	19	25	28	8	9
Liceum Sportowe w Oświęcimiu	266	69	26	56	21	93	35	48	18
Szkoła Podstawowa nr 8 w Oświęcimiu	26	4	15	0	0	4	15	0	0
Liceum Ogólnokształcące w Zatorze	19	5	26	2	12	3	17	2	10
Razem	630	144	23	132	21	134	21	85	13

Tabela 5a. Jak zapobiegać agresji?

	Ilość ankiet	Zainteresowanie władz potrzebami młodzieży		Kluby i inne miejsca spotkań dla młodzieży		Walka z bezrobociem wśród młodzieży		Ciekawe propozycje na wolny czas		Koncerty rockowe z "pokojuwym przesłaniem"		Zdrowe relacje między rodzicami a dziećmi	
		Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Liceum Ogólnokształcące w Oświęcimiu	228	59	26	50	22	43	19	66	29	25	11	87	38

Liceum Ekonomiczne w Oświęcimiu	91	19	21	22	24	11	12	35	38	14	15	22	24
Liceum Sportowe w Oświęcimiu	266	45	17	43	16	48	18	82	31	34	13	77	29
Szkoła Podstawowa nr 8 w Oświęcimiu	26	1	5	3	11	0	0	2	8	0	0	5	20
Liceum Ogólnokształcące w Zatorze	19	3	14	3	17	3	18	6	31	1	5	7	37
Razem	630	127	20	121	19	105	17	191	30	74	12	198	31

Tabela 5b. Jak zapobiegać agresji?

	Ilość ankiet	Zdrowe relacje między uczniami a nauczycielami		Zwiększenie dyscypliny wobec młodzieży		Zaostrzenie kar za przestępstwa młodocianych		Przywrócenie kary śmierci		Tylko samemu można uporać się ze swoją agresją		Nic się nie da zrobić, agresji jest już za dużo	
		Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Liceum Ogólnokształcące w Oświęcimiu	228	34	15	52	23	55	24	12	5	37	16	43	19
Liceum Ekonomiczne w Oświęcimiu	91	82	9	28	31	26	29	9	10	21	23	34	37
Liceum Sportowe w Oświęcimiu	266	32	12	77	29	76	33	19	8	52	20	84	32
Szkoła Podstawowa nr 8 w Oświęcimiu	26	2	8	5	19	8	30	3	12	6	23	6	23
Liceum Ogólnokształcące w Zatorze	19	2	8	6	34	4	19	3	16	5	26	8	42
Razem	630	152	24	168	27	169	27	46	7	121	19	175	28

Interpretacja wyników

Podjęta poniżej interpretacja danych zamieszczonych w tabelach jest szkicowa i celowo wybiórcza. Starano się w niej zwrócić uwagę na te tendencje, które mogą być pomocne przy tworzeniu programów mających na celu przeciwdziałanie agresji i przemocy wśród młodzieży. 1. **Codziennność przemocy**

Pierwsza tabela pokazuje wyniki dotyczące skali agresji i przemocy. Aż 84% uczniów przyznało, że miało styczność z tym zjawiskiem. Przez styczność należy rozumieć: bycie ofiarą przemocy fizycznej i werbalnej; bycie świadkiem aktów przemocy i agresji w domu, szkole, miejscach publicznych; kontakt z przekazami symbolicznymi zawierającymi drastyczne sytuacje (telewizja, filmy, prasa itp.).

Z 630 uczniów aż 437 czyli 69% oświadczyło, że przemoc i agresja jest typowa dla środowiska młodzieżowego. Według tych wyników z agresją, w takiej czy innej postaci, zetknął się prawie każdy młody człowiek. Oczywiście waga tego "zetknięcia" jest bardzo zróżnicowana. Z wysoce emocjonalnego i osobistego tonu, w jakim sformułowano liczne odpowiedzi, można jednak wnosić, że jest to nie tylko chłodno i z dystansem analizowane niekorzystne zjawisko społeczne, ale problem osobisty wielu młodych ludzi.

2. Oblicze agresora

Tabele 2a i 2b zawierają dane na podstawie, których można się pokusić o przybliżenie "twarzy" agresora, takiej jak ja sobie wyobraża młodzież. Jest nim młody człowiek (69%, 437), raczej obcy (37%, 236) niż znajomy (28%, 174), powiązany z jakąś subkulturą (32%, 199), najczęściej ze skinami (30%, 189). Bardzo często jest to kibic - chuligan (35%, 220).

Wysoki procent wypowiadających się widzi agresora w rodzinie (23%, 145). Przy czym, jeżeli już ktoś zdecyduje się wymienić członka rodziny stosującego przemoc, to najczęściej wskazuje ojca (7%, 42). Inni krewni (najczęściej starsze rodzeństwo), traktowani łącznie, mają podobny jednak wynik (6%, 40).

Około 20% uczniów (122) uznało za agresorów ludzi, których określiło jako faszystów i rasistów. Z kolei 5% (56) uznało Żydów za przejawiających wobec Polaków niechęć i agresję.

Sfera polityki jest postrzegana przez młodzież jako szczególnie niebezpieczna. Aż 32% (204) uznało polityków za osoby szczególnie odpowiedzialne za generowanie w społeczeństwie postaw agresji, niechęci i ksenofobii. Ten bardzo niekorzystny dla polityków obraz, może być tylko częściowo wytłumaczony (ale nie usprawiedliwiony) konstrukcją pytania zawartego w "Liście", w którym zawarto sugestię o wpływie propagandy na postawy braku tolerancji wobec innych.

Ciekawym efektem analizy wypowiedzi uczniów jest wyodrębnienie dwóch przeciwstawnych grup agresorów należących do młodzieży. Otóż 7% (42) uznało za zachowujących się wyzywająco i agresywnie rówieśników pochodzących z dobrych sytuowanych rodzin, posiadających wysokie "kieszonkowe" oraz drogie przedmioty (ubrania, telefony komórkowe, a niekiedy także samochody). Podobny wynik uzyskała młodzież pochodząca z rodzin ubogich i zagrożonych ubóstwem oraz starsza młodzież bezrobotna lub zagrożona bezrobociem (uczniowie najstarszych klas szkół średnich, którzy sądzą, że będą mieli kłopoty ze znalezieniem pracy) 9% (56). Dane te zasługują na szczególną uwagę, ponieważ wykraczają poza sugestię zawartą w pytaniach, wynikają z samodzielnej diagnozy dokonanej przez młodzież.

Mniej więcej co dziesiąty uczeń (13%, 83) uznał, że społeczeństwo polskie w całości jest nietolerancyjne i wrogo nastawione wobec rozmaicie określanych "innych".

3. Oblicze ofiary

Młodzież dostrzega siebie w równym stopniu jako agresora jak i ofiarę agresji (32%, 203). Ta ambiwalencja jest szczególnie widoczna w ocenie subkultur i kibiców sportowych. W zależności od sytuacji przedstawiciele tych grup młodzieżowych traktowani są na przemian jako agresorzy i ofiary, niekiedy nawet w obrębie wypowiedzi tych samych osób.

Następna duża grupa, która wyraźnie wyodrębnia się z analizowanych wypowiedzi, to "słabsi i bezbronni" (31%, 193). Można się domyślać, że ankietowanym chodzi o ludzi starszych oraz o młodszych uczniów w szkole, młodszych kolegów w grupie rówieśniczej spędzającej razem wolny czas "na podwórku", czy o młodszego brata lub siostrę w rodzinie. W tych ostatnich wypadkach o wyodrębnieniu ofiar decydowały wewnętrzne podziały wiekowe w grupach młodzieżowych oraz w środowisku rodzinnym.

Kolejna duża grupa dotyczy "ludzi o innych poglądach" (26%, 166). Owe "inne poglądy" należy traktować bardzo szeroko, a więc jako wyrazistą odmiennosc w porównaniu z jakąś ogólnie akceptowaną środowiskową normą obyczajową, także religijną, etniczną i rasową. Taki wysoki procent deklaracji wskazywałby na silne pokłady nietolerancji światopoglądowej w społeczności, której częścią są uczniowie. Wniosek ten można jednak osłabić ponieważ w wielu przypadkach dyskryminację "ludzi o innych poglądach" młodzież redukuje do konfliktu międzypokoleniowego (np. brak akceptacji rodziców dla potrzeb i oczekiwań dzieci). Co też jest ważnym zagadnieniem, ale jednak o innym wymiarze gatunkowym.

Z drugiej strony, pogląd o znacznej skłonności społeczności, w której żyje młodzież, do ksenofobii i nietolerancji potwierdza wysoki procent deklaracji wyodrębniających następną kategorię ofiar, określoną jako "cudzoziemcy i obcy" (26%, 162). Aż 18% (112) określiło Żydów jako ofiary przemocy, Romów wybrało 10% (63), Niemców 7% (48) i Rumunów 5% (34). Znowu zwraca uwagę bardzo wysoki, zdaniem młodzieży, poziom społecznej niechęci wobec Żydów. Dla wyjaśnienia trzeba dodać, że typowa konstrukcja wypowiedzi była w tym przypadku następująca: "moim zdaniem ludzie nie lubią (źle mówią, obawiają się, czują niechęć, są agresywni wobec) obcych i cudzoziemców, a zwłaszcza Żydów, Niemców, Cyganów, Rumunów" (ci ostatni wymieniani są z reguły fakultatywnie). Owa niechęć przejawia się w zdecydowanej większości werbalnie: są to tzw. kawały o Żydach, opowieści słyszane w autobusie, na przystankach, od rówieśników i niestety także w rodzinie. Innym popularnym jej wyrazem są napisy i rysunki na murach. Nasilenie niechęci wobec Żydów występuje, zdaniem młodzieży, z okazji uroczystości odbywających się w muzeum obozu koncentracyjnego z udziałem Żydów (np. "Marsze Żywych"), ale także przy jakiś spektakularnych, nagłaśnianych przez media, protestach organizacji żydowskich dotyczących różnego rodzaju problemów związanych z funkcjonowaniem muzeum obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu.

Wyraźną agresję społeczną budzą, według młodzieży, także Cyganie rumuńscy, którzy od kilku już lat stali się trwałym, choć kontrowersyjnym, elementem pejzażu ulicznego większości miast w Polsce. Młodzież ma poważne kłopoty terminologiczne w określeniu tej grupy etnicznej, najczęściej są nazywani Cyganami lub Rumunami, znacznie rzadziej precyzyjnie Cyganami (Romami) rumuńskimi. W przypadku użycia nazwy Cyganie nie można oczywiście wykluczyć, że chodzi także o polskich Romów.

Zastanawia stosunkowo wysoka pozycja Niemców jako nielubianej narodowości (7%, 58).

4. Źródła agresji

Przyczyny agresji, wymieniane przez młodzież, zostały podzielone na 10 kategorii. Niektóre z nich wzajemnie się warunkują, dlatego też będą interpretowane łącznie w kilku podgrupach.

Pierwsze określają wpływ tych instytucji społecznych, które mają, jak można by oczekiwać, największy wpływ na utrwalanie postaw sprzyjających agresji i przemocy lub ich zwalczanie. Rodzina i szkoła uzyskały zaskakująco złe wyniki. Około 17% (107) młodzieży uznało, że szkoła nie tylko nie uczy tolerancji dla innych przekonań, umiejętności bezkonfliktowego różnienia się, ale wprost przeciwnie jest przyczyną agresywnych postaw uczniów. Bardzo niepokojące zjawisko, opisywane emocjonalnie w wielu odpowiedziach, to tak zwana "szkolna fala", czyli przemoc starszych uczniów wobec młodszych (94, 15%). Jeszcze gorzej wypadła rodzina – 27% (169) uważa, że rodzina uczy lub toleruje przemoc i agresję. W kategorii uszczegóławiającej "alkoholizm rodziców" - 57 uczniów (9%) uznało, że to antywychowawcze nastawienie rodziców jest wywołane przede wszystkim nadużywaniem alkoholu.

Tak duże niepowodzenie rodziny i szkoły w kształtowaniu pozytywnych postaw życiowych młodzieży ma co najmniej dwie konsekwencje, które zostały uchwycone w badaniach. Młodzież nie przechodzi koniecznej dla wykrystalizowania się postaw życiowych "szkoły charakterów" w przyjaznym dla niej środowisku. Aż 214 (34%) uczniów uważa, że agresja i przemoc wśród młodzieży wynika z osobistych przeżyć, wad charakteru, złych nawyków; a nieco szerzej rzecz ujmując, z braku wartościowych i atrakcyjnych dla niej autorytetów i wzorów postępowania.

Ta powyższej sytuacja ma także inną niepokojącą konsekwencję: jeżeli społeczeństwo ("dorośli") nie potrafi przekazać młodzieży właściwych wartości i postaw - to młodzież próbuje wytwarzać własne "alternatywne" wzorce i normy postępowania. Niewspółmiernie ważną rolę zaczyna w życiu młodych ludzi odgrywać chęć przypodobania się rówieśnikom poprzez akceptację środowiskowej mody, grupowych, coraz bardziej odbiegających od społecznych norm, "stylów bycia". Część młodzieży dotkliwie przeżywa konflikt pomiędzy ograniczeniami materialnymi (młodzież z biednych rodzin) a niemożnością "wyzycia się" i pozyskania akceptacji rówieśników (33%, 207). W tym kontekście należy spojrzeć na opinię 144 (23%) uczniów, że alkohol i narkotyki towarzyszą przejawom agresji wśród młodzieży.

To uzależnienie akceptacji siebie samego od stopnia akceptacji przez rówieśników osiąga niebezpieczne rozmiary w grupach młodzieżowych o wyrazistej, zamkniętej strukturze. Właśnie działalność takich grup (skini, punki, szalikowcy, organizacje parafaszystowskie, sekty religijne, sataniści) aż 47% (257) badanych uczniów uznało za główne źródło przemocy i agresji wśród młodzieży. Przy czym, co charakterystyczne, zdecydowana większość badanych zaznaczała, że informacje o takich grupach czerpie z mediów i od kolegów. Często pojawiała się też opinia, że działalność takich formacji jest jednak bardziej typowa dla dużych miast – większych niż Oświęcim i Zator.

Do przemocy pod wpływem propagandy politycznej, oraz tradycyjnych stereotypów i uprzedzeń, może dojść według 21% (około 132) badanych. Tego rodzaju wpływ jest szczególnie niebezpieczny, jeżeli zostanie "wbudowany" w wewnętrzny system wartości jakiejś zamkniętej grupy młodzieżowej (skini, organizacje prafaszystowskie).

Aż 13% (85) przyznało się w wypowiedziach, że agresja, zło i przemoc jest częścią ludzkiej natury i w związku z tym jest czymś naturalnym.

5. Środki zaradcze

W znalezieniu środków zaradczych wobec rozpowszechniania się agresji i przemocy młodzież miała największe kłopoty. Właśnie to pytanie "Listu" w porównaniu z innymi pozostawało najczęściej bez odpowiedzi. Dużo z nich miało także bardzo ogólny charakter.

Pierwszy wniosek, jaki można wysnuć - to nieumiejętność młodego pokolenia do myślenia o swojej przyszłości nie tylko w kontekście odpowiedzialności za innych, za społeczność, której się jest członkiem, ale także w kontekście odpowiedzialności za siebie samego. Można w wielu wypowiedziach odnaleźć wątek bezpardonowej krytyki "dorosłych", typowej dla młodzieńczego buntu, a jednocześnie wyraźną niechęć do poszukiwania pozytywnych rozwiązań.

Prawie co trzeci badany uczeń (28%, 121) uznał, że agresji i przemocy jest już tak dużo iż nic nie da się zrobić. Na tym tle nie dziwi zbytnio popularność rozwiązań represyjnych - 27% (około 168) opowiedziało się za zwiększeniem dyscypliny wobec młodzieży (np. w szkołach - radykalne kary za nadużywanie narkotyków i bicie młodszych uczniów) oraz za zaostrzeniem kar za przestępstwa młodocianych, a 7% badanych opowiedziało za przywróceniem kary śmierci (w kilku przypadkach także dla młodocianych za szczególnie okrutne zbrodnie).

Podobna pod względem wielkości grupa środków zaradczy widziała w uzdrowieniu stosunków w rodzinie (31%, 198) oraz w szkole pomiędzy uczniami i nauczycielami (24%, 152). Te wyniki wskazują, że młodzież pomimo negatywnej oceny współczesnej polskiej rodziny ciągle uznaje ją jako coś bardzo cennego; za instytucję społeczną, z którą można wiązać duże nadzieje na przyszłość. Podobnie sytuacja wygląda w przypadku szkoły, zarówno ona jak i nauczyciele oceniani są surowo, ale jednocześnie ciągle żywe jest oczekiwanie na pojawienie się nauczycieli prawdziwych pedagogów będących autorytetami dla uczniów nie tylko w sprawach nauki. Można sądzić, że te oczekiwania młodzieży tworzą solidną podstawę do stworzenia programów społecznych mających na celu poprawę relacji międzypokoleniowych w rodzinie. Także w przypadku szkolnictwa można by w oparciu o zdiagnozowane wyżej oczekiwania stworzyć odpowiednie projekty stawiające sobie za cel odbudowę autorytetu nauczyciela.

Prawie identyczna grupa badanych, jak dwie wyżej już scharakteryzowane, (30%, 191) uważa, że agresja i przemoc wśród młodzieży zostałaby w znacznym stopniu ograniczona gdyby istniały ciekawe oferty (i środki finansowe!) spędzania wolnego czasu. Pośrednio z tych wypowiedzi można wywnioskować, że ważnym źródłem agresji jest nuda, monotonia życia w małym miasteczku, czy dużym, szarym osiedlu mieszkaniowym. W takich miejscach często jedynymi środkami "zabicia" czasu jest alkohol, narkotyki, czy też mała "rozróżba" polegająca na pobiciu rówieśników z sąsiedztwa aby pokazać im "kto tutaj rządzi". Aż 20% badanych uważa, że to "dorośli" (np. lokalne władze) powinny zadbać o postulowaną, atrakcyjną ofertę spędzania wolnego czasu.

Konkretnych propozycji jak zbudować taką ofertę było w wypowiedziach stosunkowo niewiele, kilka sugestii zostało jednak sformułowanych wyraźnie. Znaczna część młodzieży oczekuje (19%, 121), że "władze" (w wypowiedziach pojęcie to nie jest

uszczegóławiane) czy też jakieś instytucje lub organizacje powinny stworzyć miejsca spotkań, gdzie młodzież mogłaby ciekawie i "inaczej" niż do tej pory spędzać wolny czas. Sądzę, iż tego rodzaju oczekiwania powinny być inspiracją dla władz samorządowych szczebla gminnego, powiatowego i wojewódzkiego do stworzenia programów pozaszkolnego wychowania przez kulturę i dla kultury. Aktywne uczestnictwo w kulturze może być nie tylko skuteczną alternatywą dla patologicznych form spędzania wolnego czasu, ale cenna inwestycją warunkującą w przyszłości wszechstronny rozwój całej lokalnej społeczności.

Znaczna grupa uczniów (17%, 105) oczekuje od "władz", "społeczeństwa" programów walki z bezrobociem wśród młodzieży, albo też takich projektów, które ułatwiłyby młodzieży przejście do życia aktywnego zawodowo.

Wnioski końcowe

"List otwarty" nie miał charakteru socjologicznej ankiety, jego celem było pobudzenie młodzieży do refleksji nad zjawiskiem przemocy i agresji - ten cel został osiągnięty. Obszerny i wielostronny materiał, jaki na jego podstawie został pozyskany, umożliwia, może nie naukowe, ale rzetelne analizy o charakterze sondażowym. Ten raport jest próbą właśnie takiej sondy.

Badana młodzież zamieszkuje miasto o wyjątkowej wymowie symbolicznej uwarunkowanej obecnością muzeum obozu koncentracyjnego - największego miejsca przemocy i zagłady w dziejach ludzkości. Powoduje to, że opinie tej młodzieży o agresji i przemocy nabierają szczególnego znaczenia. Mogą być traktowane jak soczewka, poprzez którą obserwujemy, w jaki sposób wstępujące pokolenia w Polsce radzą sobie z okrutnym dziedzictwem przeszłości, ale także z olbrzymimi współczesnymi trudnościami przemiany cywilizacyjnej, w której uczestniczymy już od 10 lat.

Wszyscy zdajemy sobie sprawę, że młodzieży należy się od społeczeństwa pomoc w rozwiązaniu swych problemów. Ale pomoc ta powinna zostać dostosowana nie tyle do wyobrażeń dorosłych (polityków, działaczy społecznych i samorządowych, osób kierujących instytucjami i stowarzyszeniami) o tym jaka powinna być nasza młodzież, ale także do aspiracji, oczekiwań i potrzeb samej młodzieży. W przeciwnym wypadku kolejny wielki wysiłek społeczeństwa, aby dobrze wychować młode pokolenie, będzie bezowocny. Mam nadzieję iż ten raport, przynajmniej w pewnym zakresie, ten punkt widzenia młodzieży będzie reprezentował.